

URI MOR (Beer Sheva):

אורי מור (באר שבע):

*Samaritanische Piyyutim:
Tonaufnahme, Transkription,
Editierung*

**פיוטים שומרונים:
הקלטה, תעתוק, דרכי ההדרה**

uriozmor@gmail.com

בית דראן לשבת בבוקר מאת פינחס הרבן (פעל במאה ה-14) מפי ישראל צדקה ז"ל

yitbárrák wyitqáddáš ēluwwəm arrābi	יתברך ויתקדש אלהים הרבי
ēšār barrək wqaddəš 'zē-yom aššē'bī	אשר ברך וקדש זה יום השביעי
wāmār lānu 'al-yəd ādūnān mūši annēbi	ואמר לנו על יד אדונן משה הנבי
baktābu arrābi ēšār barrēkē'u wqaddēšē'u	בכתבו הרבי אשר ברכהו וקדשהו
5 šēmor 'it-yom aššābbāt alqādēšē'u	5 (שמור את יום השבת לקדשהו) ¹
'kal-man šāmāru yišmāru šēmā 'ād	כל מן שמרו ישמרו יהוה האחד
ēšār āmār	אשר אמר
it akkābāš ā'ā:d tē:šši babbēqar	(את הכבש האחד תעשה בבקר
wit akkābāš aššēni tē:šši bin ā'irbəm	ואת הכבש השני תעשה בין הערבים
10 kāmā'nā:t abbēqar wkānisko	10 כמנחת הבקר וכנסכיו
tē:šši ēši rī niy'yā alšēmā	תעשה אשה ריח ניחח ליהוה
wabyom aššābbāt	וביום השבת
šēni kābāšəm bāni šēna tāmīməm	שני כבשים בני שנה תמימם
wšēni išrūnəm	ושני עשרנים
15 sālət mā'nā bālūla afšāmən wnisko	15 סלת מנחה בלולה בשמן ונסכיו
'ālāt šābbāt baššābbāt	עלת שבת בשבת
'al 'ālāt attāməd wniskīymma	על עלת התמיד ונסכיהם) ²

¹ שמות כ, ח; דברים ה, יב. נוסח המסורה: "זכור את יום השבת לקדשו"; "שמור את יום השבת לקדשו".
² במדבר כח, פס' ד, ח-ג. בנוסח המסורה: "את הכבש אחד ... וכנסכו ... ונסכו עלת שבת בשבתו ... ונסכה".

Handwritten text in the left margin, oriented vertically.

Handwritten text line 1

Handwritten text line 2

Handwritten text line 3

Handwritten text line 4

Handwritten text line 5

Handwritten text line 6

Handwritten text line 7

Handwritten text line 8

Handwritten text line 1

Handwritten text line 2

Handwritten text line 3

Handwritten text line 4

Handwritten text line 5

Handwritten text line 6

Handwritten text line 7

Handwritten text line 8

Handwritten text line 9

tištabba titrābbi	תשתבח תתגדל,	תשתבח תתרכי
titrūmām ē qāšəṭ	תתרומום, הרי (אל) האמת.	תתרומום אה קשט
tittūdi wman yākəl	התודה לך, ומי יכול	תתודי ומן יכל
yūdi lāk 'al isdāk	להודות לך על חסדך?	יודי לך על חסדך
		לית
		[כז]
āttā'u 'ābūdān	אתה הוא יוצרנו	אתהו עבודן
dābək wlā kēlom	שהיית כאין כלום.	ההיך ולא כלום

88-87 יכול (להודות) לעניין קישור הפעלים בלא מלת הזיקה עי' עמרים כ 18. אמנם דבר זה נתרווח בלשון המאוחרת בסיוע הערבית, אך אין ספק שהוא נוהג ארמי קדום. משימוש זה בעברית צמח הביטוי הרגיל בלשון חכמים כגון "יכול יהא" (עי' סגל בדקדוקו עמ' 216 ואילך). אף נמצא העדר קישור במלת הזיקה בעברית שמתקופת המשנה גם מחוץ לביטוי האמור, ומצאנוהו במכתבו של שמעון בן כוסבה אל ישוע בן גלגולה. שתשלה תבו (= חבוא, או אולי תביא). בייחוד נוהג שימוש ש הזיקה, כשהמשפט משועבד למלות השאלה מי מה, כגון מועד קטן פ"ב מ"ד או מנחות פ"ד מ"ג, ומזומן הוא יותר בכתבי יד ישנים מן הדפוסים. וכך אנו מוצאים בשירי מן הגניזה (אוקספורד c 18) הכולל קטע מן המכילתא (מתאים למהדורת הורוביץ— רבין עמ' 23 ש' 14 ואילך): מי התחיל(!) בעברה, ובדומה לו כמה פעמים. מכאן ששימוש דלת הזיקה אינו יכול לשמש עדות מכרעת לאיחור זמנו של חיבור מן החיבורים, עד לתקופת השפעתה של הערבית.

המקורות: קאולי 30, "ארץ ישראל" ד 121; פ, פ, פ, צ. יש מייחסים את הפיוט למרקה (עי' קאולי שם ה' 11) ועי' מבוא 11.

נאמר בשבת בבוקר לפני הקטף של ספר במדבר (עי' עמרים יז), ובמועדים.
2 שהיית בפעלים בגזרת ל"י אתה מוצא בשומרנית שני מיני צורנים לבוכה בעבר— ביחוד ובריבוי, בזכר ובנקבה— והם: א) הארמי הכללי ית, יתון וכי"ב; ב) ד, יתון וכי"ב. בתה"ש שימוש יך וכי"ב נדיר ביותר ואפשר לומר שהוא נמצא בכתבי היד הישנים בדרך יוצא מן הכלל בלבד (דהויך במד' כב ל בכי" N, אתיכון דב' א כב כ"י A), כפי שהעלה בבדיקתו תלמידי לשעבר מר דוד כהן. אף על פי כן אין להעלות על הדעת, שמה אין נטייה זו אלא שיבוש של דורות מאוחרים, משנכרתה הארמית מפי השומרונים. שכן נטייה זו נמצאת בפיוט השומרוני הקדמון בכל מסורותיו, ודומה אני שדווקא בפיוט ובתפילה נשתמרו ייחודו וסגולתו העממית של הניב השומרוני. כבר חיונית דעתי על התהוות הנטייה בקובץ ארץ ישראל ד 124. ברי שאין יך וכי"ב הצורן השמי הקדמון בנטיית העבר, ואין מסתבר כלל לייחסו להשפעת האכדית מפני זיקתם המשוערת של השומרונים לאנשי כותה שבבל. עצם הדבר, שאין הצורה נמצאת אלא בגזרת ל"י (כוללת כמובן גם גזרת ל"א כגון בריך= כראת)

dā:bādtā 'ālāmā	שיצרת את העולם	דעבדת עלמה
wkal adba ablā sā'od	וכל אשר בו בלא עזר.	וכל דבה בלא סעוד
bāk ānān mīmēnəm	כך אנו מאמינים.	5 כך אנן מהימנים
lit ēla aḥbār minnāk	אין אלוהים זולתך.	לית אלה לבר מנך
bilāk itrēšinnān	בכוחך בטחנו.	בחילך אתרחצנן
dat yākol wšālləṭ	שאתה יכול ושליט.	דאת יכול ושליט
gibbor adgēbūrtāk	גיבור שגבורתך	גבור דגבורתך
dalkal gibbor kēfātā	כל גיבור מכניעה.	10 דלכל גבור כפתה

10 kēfātāk ע"ה [kēfātā]

מעיד שלפנינו תופעה מוגבלת, פרי השתלשלות מסוימת בתחום השומרנית. לכרוניולוגיה של התופעה מן הראוי לשים לב, שאמנם גזרת ל"א כוללה בגזרת ל"י אבל פעלי ל"ח, ל"ע אינם נוטים על דרך זה, עם שאין ח"ית ועי"ן הגיוות בהם כל עיקר והפעלים המסתיימים בהם— מסתיימים בתנועה בלבד [אבל מעניינת טעותו של הסופר וארכיך מרקה א 12]. זו עצמה ראייה חזקה למקורות התופעה, שחלה בארמית לפני ביטול הגיית ח"ית ועי"ן, ואין הדין עם גלדקי 1904 Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft עמ' 21, שטען כי הצורן הנידון נוצר בלשון המלאכותית שלא הייתה חיה עוד.

במקום האמור סברתי, שמקור צורן זה בפעל הוא כינוי הנוכח וכי"ב בשמות. מערכת הזמנים של השומרנית משולשת: עבר, עתיד ובינוני (המשמש לא רק לזמן הווה). בפעל "הוה" תיבת אית (בשליה לית) מקיימת את התפקיד של הבינוני. בייחוד כשהפעל משמש אוגד. ברי שהכינוי יך וכי"ב מצטרף אל אית (לית) כחוק, ומכאן— נראה בעיניי מאוד— נתפשט הכינוי אל העבר, ולפיכך העבר נמצא לפנינו בשתי צורות: הוית, הויתון— הויך, הויכון. בארמית זו בעודה בחיותה כפות הצורן לגזרת ל"י (כוללת ל"א) בלבד. ואם אנו מוצאים אותו בדרך יוצא מן הכלל מחוץ לגזרה זו יש מקום להרהר בנכונות המסירה (עי' בפרט מרקה ג 15, יט 6). אפשר שפייטן של המאה ה"א שפייט וצערקנה תחת וצערנה (אב חסדה 53), כבר נעלמה ממנו כפיתותו האמורה של הצורן.

3 שיצרת] כיוון שכל טור ראשון ושלישי שלבית פותח באותה האות, נמצאנו למדים שהגה מחברנו מעין *ad'ābādtā והשווה גם אב גלוגה 7.

4 כו] איני יודע משום מה התיבה הגויה בכינוי הנקבה, וכל עדיי מסכימים זל"ז בהגייתו. הוא הדין ש' 33.

9 גיבור] המלה העברית באה במקור הארמי. ועי' בהערה הסמוכה.

10 כל] במקום הנוסח דלכל (גם פ, פ, פ, צ) יש נ"א לכל, והוא נראה לי עיקר. גיבור] כנגד הנוסח שלפנינו. שישנו גם פ, פ, צ, יש נ"א גבר, והוא עכ"פ לשון ארמי. כיוון שבש' 9 כל המקורות שלפניי מסכימים בנוסח וכאן חלוקים הם, אפשר לדוק מכך שלגבי ה' המלה העברית משמשת בהיותה כינוי לקוח מן התורה, ואילו לגבי בני אדם משתמש הפייטן בלשונו הארמית. השווה פינחס 10. מכניעה] צורת הבינוני מתחייבת מקשר העניינים ואמנם פ, פ, פ, מתרגמים כאסרה. ברם התיבה כפתה כהגייתה קשה לפרשה כבינוני מפני תנועת ē.

gibbārāt sannayyā kēfātā abrāb īlāk	גבורת השונאים הכנע אותה ברוב כוחך!	גברת סנייה כפתה ברב חילך
dayyān ēlāyyā dīlāk 'al kal ilōn dīnā minnān istār wakfēt dēbābīnān	שופט האלוהים, שכוּחך על כל כוהות, את העונש צדד ממנו והכנע את אויבינו!	דיאן אלהיה החילך על כל חיליך דינה מנן אסטר וכפת דבבינך
illittā dābōq lān wrāti alšabbifūtān ē malkā rēmmāna mannu adyidbāq yātān	אם אין אתה מושיע אותנו וחונן את שפלותנו, הוי, המלך הרחמן, מי הוא שיושיע אותנו?	אלית דבק לך ורתי לשפיותך אה מלכה רחמנה מנו דידיבק יתך
wānān 'ābādōk wbāniyyon dābādōk wāsālāk titnēši qiyyāmi sābīnān	ואנו עבדיך וכביהם של עבדיך, וחלילה לך מלשכות את בריהות זקנינו.	ואנן עבדיך וכביון דעבדיך וחסלך תנשוי קיאמי סהבינך
zarriznān lid isdāk milgu lāššōn rāmōn zā'ēqōn lāk nabboš lān mikkal āršāmōn	נזדרונו אל חסדך מתוך לחצים גדולים קוראים אליך: הרווח לנו מכל הדיחקים!	זרונן ליד חסדך מלגו לחציך רמין זעקיך לך נפש לך מכל ארצמיך

ilēn ע"ה [ilōn 14 sānayyā ע"ה [sannayyā gibbārēt ע"ה [gibbārāt 11

על כל פנים בין משקלי הבינוני (א 51) לא נמנה משקל זה. תיבה זו עצמה באה בש' 12 כציווי, ולו היא מתאמת. צ מתרגם אקלבת, כלומר עבר נסתר, ולא ייתכן מצד הדקדוק.
11 גבורת] במקום גברת (גם פ, פ, פ, צ) יש ג'א גברות, והוא מוכן לנו יותר. אבל לא נראה לי לפסול לגבי השומרונים את צורת *גברה כשם מופשט (ביתר דיוק כשם פעולה) ואפשר להקביל לו שמות פעולה (של פעל ואתפעל) בסורית ובמנדאית במשקל *קְשְׁלָה (i) השומרונים יכול שיהא מוצאה מן u, עמרים כא 6, עם שבארמית של א"י איני יודע רע לו. אך ייזכר שבניב של מעלולא *קְשְׁלָה משמש מקור של פעל (שפיטאלר עמ' 81, 155) ובכך מוכח שימוש לגבי ארמית המערב.
13 האלוהים] כלומר האלוהים האחרים, פ, פ, מתרגמים חאכס אלחכמא, ומפרשים אלהיה – כאלוהים העברי – לשון שופט. צ חאכס אלאהה. ע"ה עמרים כח 11.
15 צדד] השווה מה שכתבתי בתרביץ יד 107 על הפעל אסטר. פעל זה נמצא גם בעברית בפיוטו של ר' נחמיה בן שלמה בן הימן הנשיא במשמעות סלק, צדד (ר' קלאר מחקרים ועיונים 166): חוֹרְךָ חוֹרְךָ לְסֵטֶר להזכיר גבורות קָטֶר (דייעות המכון לחקר השירה ד עמ' רג) וראה גם אלדסתאן א 12.
23 מלשכות] במקום תנשוי (גם פ, פ, צ) יש ג'א מתנשוי, כלומר הבינוני, וע"ה מרקה יט 19.

'al isdāk rēššūnān wāqrāk bēlīsātān illittā dābōq lān mannu adyidbāq yātān	על חסדך בטחוננו, ואליך בקשותינו, אם אין אתה מושיע אותנו, מי הוא שיושיע אותנו?	על חסדך רחצונך ועקרך בלישאתך אלית דבק לך מנו דידיבק יתך
ṭāl rēmmək fārēsā 'ālīnān ik 'ānān ṭāmmīrnān algu kāf rātūtāk man sānān	צל רחמיך פרסהו עלינו כמו ענן! הצפינו בכף רתיוך מפני שונאינו!	טל רחמיך פרסה עלינך הך ענן טמרנך לגו כף רתוּך מן סנן

30 ואליך] עקר במשמעות אצל, אַל אתה מוצא בשומרונים גם במקומות אחרים כגון ממ"ד 14: אמר מלכה ליתביה אקרה; ממ"ד 14: ידעין אבן אן (=כי) ליתן אקרך כלום אלא אבן שלחין (=שלוחים) מן מרה; ממ"ד 15: אילולי ידע דלא אקרך קשט; ממך שבכר' לב מתורגם באחת הנוסחאות של כ"י מ (א עמ' קב): מן חקריך (=עקריך), וכן השווה מרקה ד 87. מלה דומה ובמשמעות זו נמצאת במנדאית: עקארה (גלדקי בדקדוקי המנדאי 195) ובמקורות מאוחרים כתיבה אקאר, קאר. גלדקי שם סבור כי "המלה התמוהה אולי צריך לקשרה במלת לקראת, ואם כן הצורות בלא a לאחר הקו"ף עדיפות". לפי עדותו הצורות בעלות הכינויים בכתבים הקדומים הן כגון: עקאראי, עקארה, עקאראיון, אקאראיון; בכתבים המאוחרים: קאראי, קאראך, קאראן. וב"מילון" ניתן אקאר לעצמו בעמ' 33 וקאר לעצמו בעמ' 402 והאחרון גזור משורש קרי, כמו לקרת. מן העניין לציין את התרגומים הערביים שם 402: ענן, אלי, כרגיל לגבי המלה השומרנית]. והנה אין לי ספק שהמלה השומרנית היא המלה המנדאית, ושתייהן שימושן כמלות-יחס נשתלשל מן השם עקר = שורש (ע"ה עמרים כו 10). אלא שבמנדאית צורתו כמו בארמית המקרא ע"מ קְשַׁל (*עַקֶר < עַקֶר בארמית המקרא, ע"ה ספר ילון עמ' 154) ובשומרנית שקולה התיבה במשקל סגולי. וייתכן שהחילופים בלא א לאחר הקו"ף מרמזים, שגם במנדאית גופה ישנו חילוף המשקלים האמור, ועכ"פ אין טעם לראות את הצורות בלא a לאחר הקו"ף עדיפות. וראיה לסברתי בדבר גזירתה של התיבה השומרנית הנדונה אני מוצא אף בארמית המערבית, וכוונתי לתיבת qūr-, qūr- בניב מעלולא (ע"ה שפיטאלר בדקדוקו עמ' 131), שלא ניתן לה עד עכשיו הסבר ראוי. גם תיבה זו פירושה אל, אצל. סובר אני שבניב מעלולא שמטה מן השם "עקר" ההברה הראשונה (כמו במלת קאר במנדאית), וכוודאי היה נוח יותר שתישמט אם הייתה שוואית כג"ל. כידוע ā מוטעמת הייתה בניב מעלולא כרגיל ō, אבל במקרים מסוימים, שלא בהטעמה, הפכה ō זו ל ū ואף u (ע"ה שפיטאלר §§ 29f, 6d3, 7c) כדוגמת ikkum > אַכּם (=שחור). ואם כאן באה תנועת u בהטעמה, ראוי שלא נשכח כי אם האטימולוגיה נכונה, שמטה ההברה הראשונה מרוב שימוש כמצוי במלות יחס וחיבור. מכל האמור עולה יפה ייחוסה הקדמון של מלת-היחס עקר השומרנית, והיא זורעת אור על אחיותיה במנדאית ובמעלולא שעמדו בסיתומן. ושמא מותר לציין שיחס המשמעויות של השם "עיקר" אל מלת-היחס הנדונה הוא כשל "אצל" העברי אל אצל הערבי, וכלום הוא מקרה בעולם?

33 פרסהו] ע"ה ש' 4.

36 שונאינו] סנן היא צורת הבינוני בעוד התיבה בש' 37 היא במשקל *קְשַׁל.